

ных ад асновы абстрактных назоўнікаў з суфіксам *-осць*, якія выражаюць пачуцці, стан з адмоўнай у большасці выпадкаў афарбоўкай (злосць — зласлівы).

¹ Граматыка беларускай мовы. — Мінск, 1962, т. 1, с. 201—203.

² Далейшыя спасылкі на ТСБМ даюцца ў тэксце (у дужках): першая лічба — том, другая — старонка.

³ Шанский Н. М., Иванов В. В., Шанская Т. В. Краткий этимологический словарь русского языка. — М., 1971, с. 490.

⁴ Там жа, с. 342.

З. М. КУДРЭЙКА

НЯПОЎНЫЯ СКАЗЫ Ў БАЙКАХ КАНДРАТА КРАПІВЫ

Як вядома, асноўнай камунікатыўнай адзінкай мовы з'яўляецца сказ. Паводле наяўнасці галоўных і дадanych членаў простыя сказы дзеляцца на поўныя і няпоўныя. «Няпоўнымі прынята называць такія сказы, у якіх фармальна адсутнічае адзін або некалькі членаў сказа, што падказваецца абставінамі размовы, кантэкстам ці ўласнымі лексіка-граматычнымі сродкамі сказа»¹. Па значэнню гэтыя сказы заўсёды павінны быць яснымі і зразумелымі, інакш мова не выконвала б сваёй асноўнай функцыі — камунікатыўнай. Сфера распаўсюджвання няпоўных сказаў — гутарковая мова.

Непаўната сказа — паняцце граматычнае. Адсутнасць аднаго ці некалькіх членаў сказа ў большасці выпадкаў з'яўляецца сінтаксічнай нормай; гэта адсутнасць абумоўлена ці тым, што няпоўны сказ уваходзіць як частка ў склад больш складанай канструкцыі, прычым члены, якія ў ім адсутнічаюць, ёсць у другой частцы гэтай канструкцыі, ці тым, што адсутнасць пэўнага члена — структурная асаблівасць гэтага сказа. Няпоўныя сказы сустракаюцца пераважна ў дыялогу, што абумоўлена цеснай сэнсавай сувяззю паміж яго рэплікамі. На матэрыяле дыялога больш свабодна могуць быць прааналізаваны ўмовы пропуску розных членаў сказа — як галоўных, так і дадanych, як аднаго члена сказа, так і некалькіх. Прапушчаныя члены часам устанаўліваюцца з кантэксту, а часам кантэкст падказвае толькі іх агульнае значэнне, дзякуючы чаму няпоўныя сказы могуць не мець той канкрэтнасці значэння, якая ёсць у поўным сказе. У тым выпадку, калі няпоўны сказ у дыялогу будзе незразумелым, субяседнік заўсёды можа ўдакладніць яго значэнне, задаючы пытанні і выслухоўваючы адказы на іх. Значыць, іх ужыванне вызначаецца сітуацыяй моўных зносін.

Сапраўдным майстрам дыялогу можна назваць Кандрата Крапіву. Як сатырык і гумарыст, ён размаўляе з чытачом на вельмі зразумелай і блізкай яму мове. Жывое гутарковае слова з'яўляецца той жыватворнай крыніцай, без якой немагчыма сабе ўявіць творчасць Кандрата Крапівы.

Яркай асаблівасцю баек К. Крапівы з'яўляецца частае ўжыванне сінтаксічных форм вуснай мовы з яе лаканізмам, пропускамі. Найбольш пашыраны ў яго творах няпоўныя сказы з прапушчаным дзейнікам.

Самастойна ўжываюцца няпоўныя сказы, асаблівасцю структуры якіх з'яўляецца адсутнасць выказніка. Гэты тып сказаў таксама характэрны для гутарковай мовы.

— Трэ да ладу прывесці свінні,—

Сказаў раз муж да гаспадыні,—

Карміць пара, але якога?

— Ды ўжо ж няйначай, як Рудога².

Ды ўжо ж няйначай, як Рудога карміць. Няпоўная канструкцыя «Ды ўжо ж няйначай, як Рудога» суадносіцца з поўным безасабовым сказам, на аснове якога ўстанаўліваецца выказнік.

У канструкцыях з незамешчанай пазіцыяй галоўнага члена ці яго часткі асноўны семантычны акцэнт падае на даданы член, у гэтым выпадку на дапаўненне. Імпліцытна можа выступаць частка галоўнага члена ў пэўна-асабовых сказах. Вось дыялог паміж Мурашкай і Жук-ком у байцы «Мурашка і Жук»:

— Хто не працуе, той не есць.
— Давай, давай! Работа дурняў любіць (273).

Давай, давай працуй! Імпліцытна выражаная частка выказніка «працуй» пры экспліцыраванай частцы «давай» устанаўліваецца з папярэдняй рэплікі дыялога.

Мінімальна поўным аднасастаўным сказам часта выступае канструкцыя, якая складаецца з аднаго галоўнага члена. Яна суадносіцца з няпоўным сказам, у якім галоўны член складаецца з дзвюх частак:

Дык я вась ляжу ды гарую:
Як жа сабраць мне зброю?
— А ты загадай, каб знеслі.
— Ой, гэта доўгія песні!
— Паспявай — не пашкодзіць.
— Загадаў — ніяк не выходзіць (259).

Загадаў знесці — ніяк не выходзіць. У няпоўнай канструкцыі «Загадаў — ніяк не выходзіць» імпліцытна выражаная частка галоўнага члена (выказніка) «знесці» пры экспліцыраванай першай частцы «загадаў» лёгка ўстанаўліваецца з кантэксту. У падобных канструкцыях імпліцытна выступае частка галоўнага члена аднасастаўнага сказа, выражаная інфінітывам пры экспліцыраванай другой яго частцы, выражанай мадальнымі дзеясловамі *магчы, хацець*: «Расказвай, што чуваць. — Браточак, не магу» (157). Рэдуцыраваная частка выказніка падказваецца з кантэксту.

Выказнік можа выступаць імпліцытна і ў няпоўных сказах, у якіх увесь сэнс папярэдняга выказвання сканцэнтраваны ў адмоўі *не*: «Пятроў, ты спіш?» Ён шэпча: «Не» (343). Ва ўсіх прыведзеных прыкладах адсутныя члены сказа апускаюцца, паколькі так ці інакш названы ў папярэднім тэксце і ўзнаўляюцца з кантэксту.

Сустракаюцца няпоўныя двухкампанентныя аднасастаўныя сказы з імпліцыраванай пазіцыяй дапаўнення пры экспліцыраваным галоўным члене. Семантычнае ўзнаўленне рэдуцыраванага кампанента адбываецца сінтагматычна: «За кватэру плаціш жакту? — Не, нікому не плачу» (392).

У дыялогу мова аднаго з персанажаў не залежыць ад мовы другога, але рэплікі дыялога цесна звязаны паміж сабой. Іменна сэнсавая сувязь — галоўная прычына ўжывання ў дыялогу няпоўных сказаў:

Вось раз ідзе прастак з двара.
Касцючык, галыштук, папяроска.
— Куды? — пытае пёзка,
— Ды мне пара... (279)

Ды мне пара ісці. Пытанне «Куды?» зразумела і без сувязі з папярэднім сказам. Аднак жа канструкцыю «Ды мне пара...» можна зразумець толькі ў сэнсавым адзінстве з папярэднімі сказамі. У гэтым прыкладзе экспліцытна выражана дапаўненне і частка галоўнага члена (выказніка) пры імпліцыраванай другой частцы выказніка, які лёгка ўзнавіць з папярэдняга кантэксту.

Характэрным для стылю баек Крапівы з'яўляецца і тое, што дыялог шырока выкарыстоўваецца і ў аўтарскай мове па тыпу «пытанне — адказ», што збліжае яе з мовай чытача. І тут дыялог выконвае важную экспрэсіўна-стылістычную функцыю. Няпоўныя сказы ў такім дыялогу нярэдка нагадваюць сабой сказы-адказы, у якіх выразна відаць пазіцыя аўтара.

Як бачым, няпоўныя сказы па сваёй структуры належаць да тых

жа тыпаў сказаў, што і поўныя, але не маюць тых ці іншых членаў сказа, якія характэрны для структуры двухсастаўных ці аднасастаўных сказаў. У некаторых з іх могуць адсутнічаць як галоўныя, так і даданыя члены сказа. Сярод двухкампанентных няпоўных сказаў у байках К. Кранівы распаўсюджаны канструкцыі з імпліцытнай пазіцыяй галоўнага члена ці яго часткі, з імпліцытнай пазіцыяй дапаўнення, з імпліцытнай пазіцыяй акалічнасці. Дыялог — адзін з важных стылістычна-экспрэсійных сродкаў мовы, якія характэрны для К. Кранівы-байкапісца. Высокая патрабавальнасць вядомага байкапісца да мовы сваіх твораў, яго ўменне будаваць дыялог робяць творы Кандрата Кранівы даступнымі чытачу, вельмі выразнымі паводле ідэі.

¹ Граматыка беларускай мовы: Сінтаксіс.— Мінск, 1966, т. 2, с. 451.

² Кандрат Краніва. Збор твораў.— Мінск, 1974, с. 88. Астатнія спасылкі на гэтае выданне дадзены ў тэксце артыкула (у дужках).

Е. А. ДМИТРИЕВА

СПОСОБЫ ВЫРАЖЕНИЯ ОЛИЦЕТВОРЕНИЯ В РАННЕЙ ЛИРИКЕ Б. Л. ПАСТЕРНАКА

Олицетворение как троп возникло еще в мифологической античной литературе, которая передавала языческое восприятие мира человеком. «В этом естественном родовом отношении человека к природе есть непосредственным образом его отношение к человеку, а его отношение к человеку есть непосредственным образом его отношение к природе»¹. По мнению Л. И. Тимофеева, «миф метафоризировал речь»². Вот почему олицетворение так характерно для устного народного творчества. Но и в литературе чем сильнее потребность поэта выразить субъективное отношение к действительности, тем необходимее вернуть речь к ее первичному состоянию.

В русской поэзии эта фигура получает широкое распространение в составе метафоры у романтика В. А. Жуковского. Много олицетворений в лирике Ф. И. Тютчева и А. А. Фета. В начале XX века многие поэты считали человека частицей природы, полагая, что мера растворения в природе определяет его ценность. Подобное восприятие действительности можно объяснить обращением русской интеллигенции к язычеству, ее желанием вырваться из «клетки» канонизированного христианства, сблизиться с народом, приняв его миропонимание, в котором сохранялись еще многие дохристианские представления о природе. На наш взгляд, интерес к олицетворению связан еще и с таким приемом в литературе, который В. Шкловский определил как остранение.

Из-за «тесноты стихового ряда» (Ю. Тынянов) взаимовлияние слов в поэзии сильнее, чем в прозе, следовательно, тропы возникают в ней чаще. Ранняя лирика Б. Пастернака перенасыщена метафорами. Тропы накладываются, пересекаются. В одном из писем поэт признавался, что он «любил схватывать этот стремительно взвихренный мир и передавать его»³. Динамичность — основная черта поэтики Б. Пастернака. Люди, вещи, пейзаж в его стихах никогда не находятся в состоянии покоя.

Несметный мир семенит в месмеризме,
И только ветру связать,
Что ломится в жизнь и ломается в призме,
И радо играть в слезах⁴.

Движение — жизнь. Любой движущийся предмет обладает хотя бы этим свойством живого. Дальнейшее олицетворение — наделение предмета психическими свойствами человека — было естественным и необходимым продолжением такого понимания движения. Олицетворение — фигура, которой Б. Пастернак пользуется охотнее всего.